

ОТ СЪСТАВИТЕЛЯ. ЗА ПЪТЯ – ЕТНОЛОГИЯТА МЕЖДУ ДЪРЖАВАТА, ОБЩЕСТВОТО И ЧОВЕКА

Екатерина Анастасова

Предлаганите два тематични броя на списание „Българска етнология“ – „Пътят 1“ и „Пътят 2“, обединяват усилията на секция „Балканска етнология“ и работещите в рамките ѝ докторанти, както и част от съмишлениците ѝ от България и чужбина, въодушевени от широтата на темата.

Няма съмнение, че лексемата „път“ е една от най-семантично натоварените – в нея се сливат пространството и времето, природата, обществото и човекът, митологията и най-съвременната наука... По своеобразен начин тези значения са отразени в настоящия, първи брой от двутомния „Път“. Представена е широка палитра от значения и послания, които отговарят на много въпроси – често звучащи или подразбирани в общественото пространство¹. Те са свързани с липсата на видима и ангажирана убеденост в ползата от етнологията – и хуманитаристиката като цяло – в нашето общество. Вероятно всеки от нас се е сблъсквал с прагматични въпроси от незапознати събеседници от типа: „Занимавате се с етнология? И какво е етнологията? А каква е ползата от нея?“, а може би и с ироничното ЕБК („Една бабичка ми каза“) като определение за етнографията и етнологията.

Всъщност, етнологията не е интелектуална игра, забавляваща се с архаични факти и сложни методологии. Тя не е наука за „всичко“, както понякога се изкушаваме да обясняваме на подобни събеседници. Както ще видим тук, етнологията е била и продължава да бъде в основата и в бъдещето на нашето знание за човека, обществото и държавата. Ако се запитаме, защо е необходимо да познаваме традиционните вярвания и практики (Р. Попов) или народните астрономични представи (Н. Сивков), ще намерим отговора не само в удоволствието от преживяването на екзотиката и митологията в една (или повече) доиндустриални култури. Не единствено във възможността да докажем своята етническа уникалност или типологията на някакво родство (славянско, балканско, индоевропейско и пр.), да демонстрираме отново „универсалността на човешкото мислене“ (по Клод Леви-Строс). В тях ще открием основата на едно относително ново явление – неоезичество. За разлика от класическия национализъм на XIX в., който, в търсене на романтичния „народен дух“, полага основите на модерната национална държава (и продължава да съпътства създаването на нови такива в процеса на разпадане на социалистическите многонационални държави като СССР и СФРЮ), това е един нов тип национализъм. Модерен и

¹ До голяма степен съдържанието на този текст бе породено от полезната дискуссия с редколегиата на списание „Българска етнология“ при обсъждането на кн. 1 от 2017 г., Пътят 1.

интелектуален, той е създаден на базата на реални знания (исторически реконструкции) и вдъхновяващи мистификации, почиващи отново върху народната митология, за да породи една нова, „истинска“ идентичност. „Веда словена“, „Велесовата книга“, „Калевипоег“ и пр. днес са в основата на не едно неоезическо учение (а понякога и национални разкази), създадено около свещена територия (държавна), място, езеро или дъбрава². От „мистично знание“ на интелектуалния елит, митологията и псевдомитологията днес се превръщат във важна страта в културата и идентичността на „обикновения човек“. Това знание е важно не само за отделния индивид, който, в сложните времена на постсоциализма или при несгодите на миграцията, се опира на „своите собствени богове, живеещи на неговата родна земя и никъде другаде“ (Е. Анастасова), но и за добре работещата държава, която се съобразява с чувствата на своите граждани, опирайки се на една от най-модерните науки днес – етнологията. Така в Естония, където „свещените места“, свързани с камъни, местности, дървета, се намират под закрилата на държавата, нито едно важно инфраструктурно решение не се предприема без съгласието и съвета на Държавна комисия от етнологи, фолклористи, археолози и други специалисти, които оценяват неговата целесъобразност от гледна точка на хората, живеещи там. В България на подобна чест засега се радват само археолозите... Без съмнение, решенията, отчитащи чувствата, настроенията, най-общо, културата (в това число и традиционна) на засегнатата общност, ще бъдат много по-ефективни.

От друга страна, етнологията продължава да изследва начините, чрез които общностите се развиват. Как създават собствени институции, преса, литература, кодифицират езика си и пр. – безспорно, това са прояви на национализъм, отричан или насърчаван от националната (Д. Демирова) или многонационалната държава (СССР, СФРЮ) в социалистическото пространство. Мястото на държавата и нейните политики при тези процеси определят бъдещите драми или успехи на националната/интернационалната държава, интеграцията или аномията на една или друга общност. След 1989 г. се увеличава ролята на неправителствения сектор в развитието на културата на малцинствата. Задълбоченото изследване позволява да се проникне зад клишетата и стигмите, които имаме склонност да даваме на различни процеси и явления в миналото и настоящето. Ентусиазираната и безкритична прослава на социализма, следвана от пълното му охулване, неудържимата възхвала на „демокрацията“ (в редица случаи без в термина да се влага друго значение, освен „антикомунизъм“), мултикултурализма и европейските политики също са част от предметната област на етнологията. Често критичният анализ води до изненадващи резултати – оказва се, че част от социалистическите стратегии и практики, свързани с културата на мал-

² Парадоксално, но процесът на преход от митология към псевдомитология често присъства и в съвременната хуманитаристика. Изненадващи са в последно време опитите за търсене на „автентичност“ в подобни съчинения. Те не са учудващи при изграждащите нова национална идентичност млади държави като Украйна, например. Но са симптоматични в контекста на отдавна утвърдена държавност.

цинствените общности се оказват по-ефективни като „видимост“ и рецепция на тяхната дейност и продукция, за разлика от пряката ѝ зависимост (на културата) от НПО в Източна Европа след 1989 г. (С. Захова).

В този ред на мисли трябва да се отбележи и още едно важно качество на етнологията – способността ѝ да наблюдава, превръщайки етнологичния текст в многопластово послание, четено по различен начин както от самия автор, така и от отделните читатели. Актуалната тема за масовите миграции от постсоциалистическото пространство като правило се концентрира около настаняването и адаптацията на емигрантите, бегло обобщавайки причините за напускането на страната с „икономическите трудности на преходния период“. Етнологичното изследване често демонстрира интересни факти, „ненатрапчиво“ разкриващи някои фундаментални черти на социализма. Може би една от най-травмиращите особености на този строй е т. нар. „отчуждаване“ на семейството, когато родителите и децата нямат време един за друг. Факт, който емигрантите отчитат, намирайки се в нова среда, където семейните ценности са на първо място (М. Маева).

В това „ненатрапчиво знание“ проличава чарът на етнологията. Коя друга дисциплина предоставя толкова невероятни възможности? Те са навсякъде, както демонстрира тази история, част от скорошен неформален разговор с един шофьор на такси в София:

Аз емигрирах от България един от първите, през 1991 г. През Мексико. Загубих работата си (бях шофьор на тир), имах семейство. Приситихнах в Лас Вегас. Там такситата се държеха от трима души – двама сицилианци и един грък. Отидох при него. Той ме нае. Братя балканци, каза. Направи ми фалшиви документи – по тях бях пакистанец. Всичко беше наред. Но като се обаждах в София и чувах гласа на петгодишната ми дъщеря... Не можах да издържа. И си тръгнах.

Тръгнах си с моя паспорт. Митничарят, един огромен негър, ме пита: Как сте влязъл в САЩ? (А аз бях влязъл нелегално, прекара ни един мексикански трафикант). А аз му казвам: Не питай, как съм влязъл, пусни ме да си ходя... И той ме пусна. Сега съм тук, а дъщерята замина... Омъжи се в Холандия. Но всеки ден ми се обажда по телефона: Как си тате, какво ново, какво правиш?³

Тук можем да намерим всичко – емиграция, социализъм и постсоциализъм, особености на живота на емигранта и емигрантските общности в „столицата на хазарта“, семейството и какво ли не още. Въпрос на анализ и инструменти, които етнологията предлага в изобилие...

И така, приятна разходка по пътищата на етнологията със статиите в тази книжка на списание „Българска етнология“.

³ Зап. Е. Анастасова, 17.06.2017 г., София, анонимен, около 55 г.